

PREMI
PILARÍN
BAYÉS

Estudi **Mediterrània** | 1
ESCOLTEM ELS NENS

Valors per superar la crisi

GREGORIO LURI

EL LLIBRE DELS CONTES GUARDONATS
EN EL 9È PREMI PILARÍN BAYÉS

Editorial
Mediterrània

VALORS PER SUPERAR LA CRISI

9è Premi Pilarín Bayés de contes
escrits per nens i nenes

Gregorio Luri

Editorial
Mediterrània

1a edició: abril de 2012

2a edició: juny de 2012

© del text: Gregorio Luri

© del pròleg: Irene Rigau

© d'aquesta edició:

Editorial Mediterrània, SL

Casp, 108, 8è

08010 Barcelona

Tel. 93 218 34 58

editorial@editorialmediterrania.cat

www.editorialmediterrania.cat

Maquetació: Ormoprint, Barcelona

PRÒLEG

Molt sovint m'he preguntat com deuen viure els nostres infants el fenomen de la crisi.

Perquè avui la paraula crisi, o els seus efectes, ens envolta a tots, ja sigui a través dels mitjans de comunicació, per la pròpia vivència familiar o bé perquè se'n parla a l'escola, a l'aula, o fins i tot al pati.

Que els infants no entenguin la complexitat de la crisi és ben lògic. Que els adults no siguem capaços d'explicar-los-la d'una manera entenedora i seriosa no ho és tant.

Del relat dels nens i les nenes se'n desprèn la necessitat primera de combatre el fatalisme, tot enfortint la confiança en la comunicat i en el valor de l'esforç personal.

D'aquí la importància de la funció pont de l'escola, que pot facilitar el sentiment de pertinença a una comunitat més àmplia que la família.

És en aquest marc i per mitjà del treball i la participació, que es contribueix a enfortir la societat i, en definitiva, es pot desenvolupar el projecte personal de cada alumne.

Per això hem de celebrar que la novena edició del Premi Pilarín Bayés hagi proposat, precisament, als nens i nenes d'entre 6 i 12 anys, el tema «Valors per superar la crisi».

I amb un missatge ple d'esperança: «Les crisis se superen». A nosaltres el que ens toca és encertar en aquest combat per garantir un futur clar a les noves generacions.

Irene Rigau i Oliver
Consellera d'Ensenyament
de la Generalitat de Catalunya

RESUM

El tema proposat en la novena edició del Premi Pilarín Bayés ha estat «valors per superar la crisi». Pot semblar poc adequat per a nens i nenes d'entre 6 i 12 anys, però s'ha demostrat, amb els més de 1.200 contes participants, que va directament al centre de la preocupació quotidiana de milers d'infants catalans. Amb la lectura dels contes podem constatar que els nens han fet seu un vocabulari que a primera vista sembla massa tècnic, però que en formar part del que senten habitualment en el seu entorn, ha passat a ser familiar: acomiadament, activitat econòmica, atur, bombolla immobiliària, demanar un crèdit, crisi, desnonament, estalviar, cercar feina, hipoteca, model econòmic, recessió, tancament d'empreses...

Mentre els adults estem passant per una crisi o per una situació de crisi més o menys forta, els nens estan bastint la seva personalitat en un món en crisi en què, simplement, hi són. La crisi és l'ecosistema cultural en el qual estan creixent. Per entendre bé les repercussions d'aquest fet en la seva visió del món, convé observar els nens des dels tres àmbits que més determinen la seva autocomprensió: el de la família, el de l'escola i el de la societat. Les relacions de confiança existents tant en el si de cada àmbit com en la seva interrelació són absolutament determinants per a la seva maduració psicològica. Doncs bé, el primer que constatem en els contes és la forta tensió a què estan sotmesos aquests tres àmbits per culpa de la crisi.

«Mai més gastarem el que no tinguem.» Aquesta és la principal lliçó apresada pels nens, però per fer-la efectiva són conscients que cal també un canvi general d'hàbits que fomenti de manera decidida la solidaritat, la unió i l'harmonia familiar, la bona educació, el consum responsable, el reciclatge, la capacitat de valorar el que es té i la cura de les coses pròpies, la capacitat de prescindir d'allò superflu, la responsabilitat, la maduresa, l'esforç per superar les dificultats, el sacrifici, tenir ganes de treballar, l'esperança, la bona voluntat, el desig de superació diari, l'amistat i l'equitat.

Sumari

La crisi	9
Què vol dir crisi?	11
Causes de la crisi	15
Les coses SEMPRE es poden arreglar	17
Família, escola i societat	21
La confiança interna de les famílies	25
La confiança interna de l'escola	31
La confiança interna de la societat	33
La confiança en les relacions	37
Gràcies a la crisi hem après a	43

La crisi

El primer que cal constatar de la lectura d'aquests contes de la novena edició del Premi Pilarín Bayés és l'encert en la tria del tema proposat: «Valors per superar la crisi». Va directament al centre de la preocupació quotidiana de milers de nens catalans. Malgrat que una nova generació està emergint davant nostre amb una nova visió del món, causada pels efectes de la crisi sobre les seves vides, gairebé no tenim cap dada fiable que ens permeti fer-ne una radiografia. Però els nens saben prou bé quin és el seu món, per això no han hagut de pensar molt per trobar els arguments dels seus contes i donar resposta a la demanda del premi. N'han tingut prou amb recollir el que estava passant al seu voltant, i molts ho han fet amb una subtileza i una perspicàcia notables.

Si haguessin plantejat aquest mateix tema, valors per superar la crisi, als nens catalans de fa cinc anys, és probable que no l'haguessin entès; però els d'ara, no solament l'han entès, sinó que l'han encarat fent ús d'un vocabulari que per a ells ha deixat de ser tècnic per passar a formar part de la seva vida quotidiana. Em refereixo a conceptes semànticament tan complexos com els següents: accions, acomiadament, activitat econòmica, atur, bombolla immobiliària, borsa, carta del banc, client, comerç internacional, comissió, *corralito*, crèdit, demanar un crèdit, crisi, crisi econòmica, crisi financera, crisi d'energia, demanda, desnonament, deute, *Dow Jones*, embarga-

ment, empresa, endeutar, entitat financera, equitat, ERO, especular, estafar, estalviar, estrènyer el cinturó, expansió urbanística, feina, cercar feina, fer fallida, financer, hipoteca, Ibex 35, impost, «mileurista», model econòmic, nòmina, oficina d'atur, pertorbació de l'activitat econòmica, préstec, producció, absorbir la producció, recessió, reducció de personal, reduir despeses, retallades, ruïna, sector econòmic, situació econòmica, sou, superflu, tancament d'empreses i vaga.

Totes aquestes paraules es troben en els contes que han concursat. Ofereixen prou gruix conceptual com per poder organitzar al seu voltant un curs universitari d'economia. Segurament els nens no han copsat tots els seus matisos i implicacions, però el que cal ressaltar és que cap d'aquestes paraules no els és estranya, la qual cosa, per si mateixa, ja és digna de menció, perquè si els límits del nostre llenguatge són els límits del nostre món, aquests nens estan vivint en un món en el qual no sabrien moure's els nens de les generacions immediatament precedents.

Què vol dir crisi?

En una de les seves primeres novel·les, *Camino*, Miguel Delibes ens mostra una petita colla de nens de poble que han passats l'estiu junts, i en arribar els primers dies de setembre s'acomoden, perquè a un d'ells els seus pares l'envien a estudiar a un internat llunyà. «Per què te'n vas?», li pregunta un dels seus amics. «Doncs per progressar!», contesta el futur estudiant. «I què és progressar?», li pregunten de nou. «El meu pare diu que progressar és treballar menys que ell i guanyar més!» Aquesta ha estat, de manera perfectament resumida, la ideologia econòmica dominant entre les classes populars al llarg de dècades. Els pares esperaven com una cosa natural que els seus fills viurien en millors condicions econòmiques que ells i els fills suposaven que, al seu temps, les seves criatures també tindrien un món si més no més confortable. Als darrers anys del segle xx, alguns ja van començar a sospitar que no estava escrit enlloc que el futur fos de color de rosa per a les properes generacions. Ara, fins i tot per als nens comença a estar clar que el futur és de qui se'l guanya i que convé ser molt prudent imaginant-se l'endemà.

Aquest canvi de perspectiva es veu clarament quan els nens defineixen allò que entenen per «crisi», és a dir, allò que entenen per aquesta crisi que estan vivint de manera més o menys directa, però en tot cas, ineludible.

«La crisi —diu la Georgina, situant-se, amb una perspectiva de petit comerciant, a les antípodes dels

nens de Delibes— és treballar molt més, guanyar molt menys, pagar molts i molts impostos i patir per cobrar els clients que no poden pagar però sí que volen que els portis la comanda.» Hi ha un bon grup de nens que es mou exactament en aquestes coordenades: la crisi és «tenir treball i cobrar molt poc»; «haver de comprar el més barat de la botiga per estalviar diners»; «tenir el cinturó una mica *apretat*»; «no tenir tants diners com abans»; «que s'acaben els diners», «que la gent és pobre». Alguns concreten la minva del nivell de vida que imposa la crisi d'una manera tan directa que és impossible no comprendre'ls: la crisi, diuen, és «no comprar cola-cao». Si només aixecar-se del llit de bon matí per anar a escola ja han de canviar els seus hàbits, aquests nens difícilment podran allunyar la crisi de les seves biografies.

Són també molts els que veuen amb claredat que l'efecte més negatiu i pertorbador de la crisi és el creixement de l'atur. «Tal i com està la feina, s'ha de treballar del que hi hagi»; cal «sentir-se afortunat per tenir feina». Saben entendre perfectament el cercle viciós mitjançant el qual el creixement de l'atur encara agreuja la dimensió de la crisi, perquè si la gent no treballa, «llavors no té els diners que necessita, i si no té diners, no pot comprar». «En lloc de comprar, la gent es mira les coses com dient: '*Xulo*, però car'» (Pol). No es pot dir de manera més contundent i diàfana. Així doncs, com més empreses fan fallida, pitjor va el comerç, s'acomoden més treballadors i «s'entra en recessió». «La crisi —diu l'Aida resumint tot aquest procés— és molt gran, afecta a molta gent, totes les notícies són negatives, els aturats cada vegada són més, i les expectatives no són gaire bones.»

Quan la crisi, aquest «fantasma que viatja per tot el món» toca de prop, els nens saben encarnar perfectament els seus efectes: «al pare no li surten els comptes», «no es pot pagar la hipoteca», «hem de viure amb els tiets». Al mateix temps, «els mestres surten a les files amb les cassoles» i els grans «fan manifestacions i insulten els polítics». Per a d'altres nens, la crisi pren la forma sinistra de les figures dolentes dels contes infantils: és «un drac de color vermell que quan camina, tremola la terra» o «una dona molt dolenta». «La senyora Crisi es creu l'ama de totes les famílies» assegura la Irene.

Els nens entenen perfectament que la situació és complexa i, per tant, que és lògic que ells no acabin d'entendre-la del tot. «Nosaltres —diu l'Alèxia— no podem saber què és la crisi si els professors, economistes, polítics i financers no es posen d'acord per a respondre aquesta pregunta.» Saben també que no és aquesta la primera crisi que viu la humanitat i que fins ara ningú no ha estat capaç d'eradicar-les per sempre. I fins i tot són prou clarividents per adonar-se que hi ha persones que no entenen què és la crisi per la senzilla raó que «tota la seva vida han estat en crisi i pensen que la crisi és una cosa normal».

Causas de la crisi

Als autors d'aquests contes els afecta la crisi, com a la majoria dels ciutadans, però ho fa en el moment en què la seva visió del món està començant a conformar-se. Per això mateix és tan rellevant que no es limitin a queixar-se. Volen comprendre què els passa i aquesta voluntat és, al meu parer, el seu principal valor. Proven de lligar causes i efectes i ho fan, de manera molt majoritària, amb bon criteri. Han pres consciència que si no saben les raons de l'origen de la crisi, difícilment podran presentar propostes per a superar-la. Entre les causes que addueixen, les més recurrents són les següents:

- La bombolla immobiliària. «Hi havia molta gent treballant a la construcció.»
- L'endeutament. Abans de la crisi, observen, «tot eren anuncis amb facilitat per a obtenir diners», amb la qual cosa es va acabar «estirant més el braç que la màniga». Són molts els que fan esment de la frivolitat del consum fàcil, que feia «gastar massa en coses innecessàries» de manera inconscient. «Hi ha gent que no s'adonava que feia mal fet fent certes coses» i «no parava de gastar i de viure al dia», per damunt de les seves possibilitats. Però els nostres autors sí que han après que quan «es gasta més del que es guanya» o «es gasta més del que es té», sense «saber estalviar», la crisi és inevitable. «La crisi —diu l'Anna— és quan a un lloc o localitat tenen mol-

tes coses i de sobte ho perden tot per haver perdut el control de tot allò.» A més d'aprendre teòricament la lliçó, estan predisposats a portar-la a la pràctica, molt conscients que la frivolitat consumista afavoreix «que es deixin tots els llums oberts de la casa, les aixetes mal tancades, les finestres obertes amb l'aire condicionat posat», etc.

- Hi ha qui observa que aparentment la crisi l'han provocat «els rics que no paguen i han de pagar els pobres, que no tenen diners», però immediatament puntualitza el següent: «la crisi també l'hem portat 'natros', perquè comprem coses sense que les necessitem» (Roser).
- D'altres apunten raons més estructurals, assegurant que la clau de tot plegat és que «la riquesa està molt mal repartida».

Les coses SEMPRE es poden arreglar

«No sé res de crisi ni de política, però ha d'haver-hi alguna solució.» Aquesta manifestació de sincer optimisme està present, de manera latent o patent, en molts contes. Els nostres escolars a vegades es deixen portar pel seu optimisme benintencionat i ens ofereixen respostes senzilles a problemes complexos, però majoritàriament saben que la solució d'una crisi tan greu com la present no es troba a les seves mans. Però el seu optimisme hauria de ser al mateix temps un motiu d'estímul i de responsabilitat per als adults. Un estímul perquè el pessimisme mai no és un bon conseller i no sap veure cap llum en la penombra; una responsabilitat, perquè aquests nois i noies confien en nosaltres, els adults, i un país es juga el seu principal capital humà en el manteniment de la confiança intergeneracional. No ens fem mútuament cap favor quan transmetem a les joves generacions els nostres grossers prejudicis antipolítics (que, com veurem, també estan presents als contes), el nostre derrotisme o el nostre escapisme. Encara que els pessimistes creguin que el moviment es demostra fugint, la fugida no és el més noble dels moviments humans. No ens ha de sorprendre trobar-nos amb postures com les que ens asseguren que «en moments en què la vida va plena de problemes... és millor tancar els ulls i somniar» (no ens pot sorprendre perquè és un reflex de posicions adultes), però són molt minoritàries.

Un grup considerable confia plenament (i aquesta és una confiança terapèutica) en què no hi ha problema que hagi estat creat per l'home que no es pugui solucionar amb la intervenció intel·ligent dels homes. «Les coses sempre es poden arreglar», diuen uns quants. «La crisi està creada pels humans, i si està creada pels humans, els humans la poden solucionar.» «Quan es tanca una porta se n'obre una altra.» El que cal, doncs, és saber estar a l'aguait per entendre la realitat, perquè la crisi podria ser «una oportunitat». «A vegades la vida et posa pedres en el camí que no et deixen veure'l bé. Però la solució està sempre a les nostres mans, perquè només cal que apartem aquestes pedres.» «Tot allò que puguem perdre —assegura un noi amb actitud pròpia d'un estoic—, sempre amb paciència i el cap ben serè, es pot recuperar». En conclusió: encara que «la crisi és força dolenta», no ho és «tant com aparenta». Pot semblar un laberint, però els laberints tenen sortida. Ara bé, caldrà treballar de valent, perquè «a la vida, amb esforç i ganes tot arriba». L'esforç, la paciència, la constància i l'esperança, que és «l'últim que es perd», són sovint valors ressaltats com elements claus per superar la crisi. «Si treballes i tens paciència tot es posa al seu lloc». Fins i tot alguns es miren la crisi amb una distància pròpia de l'economista teòric: «De crisi sempre n'hi ha i tot passa». Sorpren una mica aquesta impertorbabilitat de l'ànima, més pròpia d'un filòsof antic que d'un escolar actual, però els petits sempre sorprenen a qui els para esment.

Al costat d'aquestes propostes, que són un exercici d'optimisme de la voluntat, n'hi ha d'altres que semblen pròpies d'un manual d'autoajuda, com la de

«no perdre mai l'alegria, sent sempre positius», o la que ens assegura que «les situacions difícils es superen millor si estem contents». Alguns són optimistes perquè saben que disposen d'una reserva de confiança inexhaurible: la mare, perquè «les mares sempre tenen solucions per a tot».

La immensa majoria dels nens, donant una clara mostra de seny, o sap o intueix que hi ha un punt de la caiguda en el forat de la crisi que una vegada travessat és de molt difícil retorn: el de la misèria. Una cosa és estrènyer-se el cinturó i haver de fer front a situacions conjunturals desagradables, de les que més tard o més d'hora se surt «i després es recorden com un malson» i una altra de ben diferent és quedar-se sense casa, ni roba de recanvi, ni res per menjar. Una vegada travessat aquest punt crític, el deteriorament és tal que la nostra mateixa presència física ens impedeix sortir-nos-en.

Família, escola i societat

Per entendre bé les dimensions de la crisi actual en els nens convé observar-la des de les relacions dels tres àmbits que més determinen la seva autocomprensió: el de la família, el de l'escola i el de la societat.

L'escola té diferents finalitats, però totes es poden concretar, en darrer terme, en la de fer de pont de confiança entre la família i la societat civil. En el cas de les societats regides per una democràcia liberal podem afegir que la societat civil ha de ser, a més, meritocràtica. Parlo de «pont de confiança» perquè si entre aquests tres àmbits no hi ha una relació de confiança, difícilment l'escola podrà assolir els seus reptes. La confiança mútua, que és el capital social més important d'un país, és el nutrient sense el qual no germina la feina educativa. Per això és tan important preservar la confiança dels nens en les seves pròpies forces i en les institucions que els porten cap a la ciutadania. Una persona se sentirà més o menys responsable del bé comú segons quina sigui la seva percepció dels valors comunitaris.

La família (una família psicològicament sana) és una institució d'acollida i solidaritat natural. És, de fet, l'únic àmbit en què som estimats incondicionalment per ser qui som i en el qual, per tant, no ens hem de guanyar contínuament l'acceptació dels altres. La relació entre pares i fills està lligada pel que hi ha d'inherent en el propi concepte de pare o de fill. Al si de la família, tant la solidaritat com l'estima

mútua ni es negocien ni caduquen. Els lligams familiars resisteixen l'erosió del temps millor que qualsevol altre, precisament perquè els components d'una família acostumen a ser fidels a la paraula donada als altres i saben compensar les faltes mútues amb el bàlsam del perdó. És molt reconfortant i psicològicament molt estabilitzador saber amb seguretat que, malgrat el que ens pugui passar a la nostra vida, sempre disposarem de l'estima incondicional dels de casa. Per altra banda, en cap lloc som més visibles que dins casa nostra. La família és un àmbit molt emotiu en el qual els afectes es manifesten sense el constrenyiment de l'observació crítica de terceres persones. D'aquesta manera es desenvolupa una perspicàcia específica (li podem donar el nom d'empatia) per copsar immediatament l'estat emocional de cadascun dels seus membres. És lògic, doncs, que els problemes familiars siguin viscuts pels fills amb una intensitat especial. El sentiment de vulnerabilitat familiar pot fer trontollar la seva estabilitat emocional i si el refugi que consideraven inexpugnable està en crisi, ¿on trobaran l'estabilitat necessària?

A l'escola, els mestres no s'estimen els seus alumnes perquè els uneixi cap lligam familiar. Els estimen perquè els uneix un lligam professional, sovint acompanyat d'un alt component vocacional. No és dolent, en absolut, que així sigui. La relació entre els mestres i els alumnes no està mediada pel que els alumnes són, sinó pel millor que poden arribar a ser. El mestre és un amant gelós del millor que el seu alumne pot esdevenir. El principi que guia la relació a l'escola és el d'educabilitat. Per poder satisfer aquesta missió li ofereix experiències de llunyania tant respecte de la

seva família (expandint l'horitzó del seu món) com respecte d'ells mateixos (fent-los explícit el que poden arribar a ser). L'educabilitat té diferents dimensions, però una de les més importants és la del progressiu domini dels trets que caracteritzen la cultura comuna (la llengua i les manifestacions públiques reeixides de la personalitat).

La societat, en sentit general, no ens tracta ni pel que som ni pel que podem arribar a ser, sinó pel que sabem fer. Això tampoc no és cap desgràcia. És, de fet, la principal virtut d'una societat meritocràtica. Podem dir que una societat meritocràticament sana es guia pel principi d'eficiència, que és, en definitiva, el que tots fem servir quan portem el nostre cotxe al taller, mirem a quin metge acudir quan tenim una malaltia, o volem saber si el lampista que hem contractat ens ha fet bé la feina. L'escola com a institució social moderna va néixer per fer possible una meritocràcia democràtica que acabés amb el monopoli dels càrrecs públics per part de l'aristocràcia. La credibilitat meritocràtica de la societat és, així, un dels elements més importants del pont de confiança de l'escola. Al mateix temps, l'escola ha d'estimular l'ambició noble d'autosuperació dels alumnes. Solament d'aquesta manera podrà proporcionar als fills de moltes famílies pobres l'esperança de poder-se deslliurar dels condicionaments més empobridors del seu ambient social.

En definitiva, els pares tenen fills; els mestres, alumnes i la societat, ciutadans.

L'escola satisfà el seu paper com a pont de confiança quan fa possible el trànsit dels seus alumnes des de l'àmbit familiar al social o, el que és el mateix, de la condició de fill a la de ciutadà.

Insisteixo en què perquè aquest pont sigui transitable, la confiança és el factor imprescindible. Em refereixo tant a la confiança interna de les famílies, de les escoles i de la societat com a la confiança existent en les seves relacions.

No cal ser especialment clarivident per comprendre que aquest esquema està sotmès a fortes tensions per la crisi, i ho intentarem recollir a continuació amb l'ajuda de les observacions dels nostres autors.

La confiança interna de les famílies

La confiança interna de les famílies està essent posada a prova per la crisi d'una manera evident. Si el futur es torna incert es perd el sentiment d'estabilitat, amb les conseqüències inevitables. Pensem que al llarg d'aquest curs escolar, a Catalunya, un de cada cinc nens que van a guarderies privades ha deixat de dinar al centre. Els pares es veuen amb la necessitat d'estalviar, i cada euro és preciós. Al mateix temps, el nombre de nens que s'apunta a les escoles de futbol s'ha triplicat. Té certa lògica, doncs, que hi hagi nens que per sortir de la crisi no tinguin cap idea millor que la de confiar en què «et fitxi el Barça».

Sotmeses als efectes de la crisi, les famílies de classe mitjana han canviat, en molts casos de manera radical, els seus hàbits de consum i, com veurem, els nens en són molt conscients. De fet, la constatació de la necessitat de canviar aquests hàbits és una constant en la majoria dels contes.

Molts nens a Catalunya estan sentint parlar de la possibilitat de canviar de casa o de lloc de residència, i un bon nombre ja n'ha canviat per intentar trobar feina o per cercar en la proximitat de familiars majors possibilitats de supervivència col·lectiva. Les famílies fan el que poden per sobreviure i els nens, que ho veuen, tenen una consciència molt clara de la seva fragilitat. Que els pares siguin acomiadats de la feina o que no hi hagi a casa prou cèntims per pagar la

hipoteca no són, en absolut, anècdotes. Són cops molt forts als quals no sempre és fàcil plantar cara.

No entraré ara a discutir si els nens són o no són els qui paguen la pitjor part de la crisi (estan a disposició de qui vulgui consultar-los els informes de la Creu Roja a Catalunya, Càritas Diocesana, la fiscalia de menors de Barcelona, la Fundació Pere Tarrés, la Federació d'Entitats d'Atenció i Educació a la Infància i l'Adolescència, etc.); el que no em sembla que pugui ser motiu de polèmica és que, en qualsevol cas, són els qui arrossegaran més anys les seves conseqüències. No disposen de prou experiència com per poder comparar allò que els està passant amb allò que els va passar a d'altres generacions. Per això mateix, viuen allò que els passa amb la convicció que la crisi és una porta sempre oberta. El món, en definitiva, els mostra una cara que prenen per l'habitual, perquè no n'han conegut cap altra. La seva manera de conviure amb la crisi és la de l'adaptació estricta a allò que els ofereix el món.

Un estudi fet recentment a Catalunya per una empresa alimentària sobre les receptes que els nens de 6 a 12 anys aconsellen per superar la crisi, ens ha mostrat uns resultats força coincidents amb els dels nostres contes. La raó de la coincidència és senzilla: els nens mostren, a tot arreu, una extraordinària receptivitat emocional. S'impregnen dels estats d'ànim dels membres de la seva família. Per això mateix, quan descriuen en el nostre concurs les manifestacions psicològiques de la crisi, saben molt bé de què estan parlant. De no ser així no serien tan precisos i, a vegades, fins i tot detallistes. Saben reconèixer, per exemple, que no tothom s'ho passa malament en

aquests temps. «Hi ha gent que només sap que hi ha crisi pel discurs que fa el rei per Nadal», són els que viuen en la més gran abundància. Costarà de creure, però un nen afirma que «hi ha gent que fins i tot és tan rica que menja espaguetis cada dia», mentre que d'altres «pateixen de debò».

L'«angoixa de quedar-se sense feina» apareix en molts contes, al costat de la intranquil·litat, el desànim, les preocupacions que no deixen dormir i, per damunt de tot, la tristesa. Per exemple, de la tristesa «de la família en què el pare no té feina». «Hi ha persones que es posen malaltes de la tristesa que tenen.» «És trist», podem llegir sovint. Alguns són prou subtils com per esbrinar allò que els pares intenten amagar-los: «Noto una certa tristor en la cara dels pares», escriu un nen.

Són tan bons observadors que prenen nota que alguns adults «preguen per no estar a l'atur», mentre d'altres s'aixequen d'hora per cercar feina i alguns es deixen arrossegar per l'estrès. «La gent està molt estressada», observa un nen. Quan el nerviosisme s'apodera de la família, els fills observen impotents que «els pares es passen el dia discutint», o que «la mare es va posar malalta dels nervis». Concretant més les raons de les discussions familiars, alguns escriuen que «els fills senten com els pares discuteixen pels diners i a la tele no para de sortir la paraula crisi». «La feina que tenim per arribar a final de mes!», exclama un. «Conec molts nens —assegura en Joan— que no van poder anar de colònies ni tampoc poden anar d'excursió perquè a casa seva no tenen diners per pagar-ho.»

En algunes històries ens trobem afirmacions genèriques que és difícil esbrinar fins a quin punt són ge-

neralitzacions d'experiències personals: «Tothom es posa histèric, nerviós i ho passa molt malament». «A mesura que la crisi entra en les cases, el bon humor i l'amor de la família desapareix.» Els costums familiars també pateixen canvis inevitables. Un parell reconeixen que «no podem anar de vacances». Un altre ens deixa aquesta melancòlica subtilesa: «El pare, com cada dia, porta el nen a escola, però després torna a casa perquè no té res a fer».

Entre els col·lectius que pateixen la crisi d'una manera singular, a més d'assenyalar, com era previsible, «els nens», no s'obliden ni de «les dones embarassades que tenen més difícil trobar feina», ni dels «emigrants que han de tornar al Marroc» ni tampoc «dels professors, que es necessiten menys».

En situacions d'incertesa, el simple fet de «rebre una carta del banc» pot ser interpretat de manera alarmista.

És especialment emotiu el gest d'alguns nens que volen posar-se en la pell de la persona que rep una carta d'acomiadament de la seva empresa i es troba inesperadament al carrer. L'Elías s'imagina així la carta que rep un personatge del seu conte, que es diu Miquel:

«Sr. Miquel:

No ens agrada gaire donar-li aquesta notícia, però és inevitable. El fem fora. Que li vagi bé a l'atur i que tingui un bon dia.

L'empresa d'obres»

Com el mateix Elías reconeix, davant d'aquesta carta, és difícil no sentir-se una mica deprimat. És que «les empreses no ajuden gaire», diu.

La crisi té un abast tan gran que ni les figures mítiques se salven: «Els reis mags estan en crisi». Aquesta és una observació repetida per més d'un. Deu ser greu la situació, que «els animals també pateixen la crisi» perquè «passen gana i els abandonen».

La confiança interna de l'escola

L'atur és una amenaça per a la immensa majoria dels treballadors, però les dades estadístiques ens mostren que les persones amb menys capacitació són les primeres en ser acomiadades en una situació de crisi i les darreres en tornar a ser contractades. Des de l'inici de la present crisi, el nombre de persones amb feina ha caigut en gairebé tres milions, però el 80% d'aquesta caiguda s'ha concentrat en les persones de més baix nivell educatiu, mentre que les persones amb estudis d'FP de grau superior o titulació universitària són molt més resistents als efectes negatius de la crisi i tenen més possibilitats de trobar una feina, o a casa o a l'estranger. De fet, des del darrer trimestre del 2011 estem veient com, per primera vegada a la nostra història, el nombre d'ocupats amb estudis superiors és superior al d'ocupats amb estudis de nivell baix.

Els nostres joves escriptors semblen haver pres nota puntual de tot això, perquè són molts, al voltant del 15%, que en parlar de valors per superar la crisi, mencionen la necessitat d'estudiar més. Consideren que la seva principal obligació per ajudar la seva família a superar la crisi és «estudiar de valent», perquè és una manera de «valorar allò que els pares fan per nosaltres». «Val més estudiar que fer el vago». «La crisi ens permet adonar-nos —diu un nen—, de la importància dels estudis. Hem de treure les millors notes. S'ha d'estar concentrat a classe.»

«Els nens han de treballar i estudiar perquè quan siguin grans puguin tenir un treball.» «S'han de saber idiomes», complementa un altre.

La confiança interna de la societat

Els nostres nens diferencien amb gran nitidesa entre la societat i «els polítics», per una banda, i entre els polítics i els alcaldes, per l'altra. Amb petites excepcions, la societat es mostra sempre solidària quan hi ha algú decidit a convocar-la per atendre alguna necessitat urgent que afecta algun ciutadà, mentre que «els polítics» semblen haver donat l'esquena a les necessitats socials. Amb tota probabilitat, aquesta grossera consideració dels polítics té el seu origen en allò que els nens senten dir sovint a la llar i al carrer de manera irreflexiva, però encara que en determinats cercles sembli de bon gust parlar malament dels polítics, el seu desprestigi no fa cap bé a una democràcia representativa com la nostra. Comença a ser urgent que l'escola es prengui seriosament com una alta responsabilitat comunitària la defensa de la noblesa de l'acció política. O eduquem activament a favor de la democràcia, o eduquem passivament contra la democràcia. Els nens ens ofereixen una via per recuperar la fe en els polítics: la de l'acció dels alcaldes. Quan hi ha un problema, a l'entorn d'un 30% creu que cal anar a l'alcalde en demanda d'ajut. Potser el fet de veure l'alcalde molt proper, fa que per a ells no sigui una figura prou política. El que és segur és que res no hi ha d'irremeiablement perdut per a la política mentre hi hagi nens disposats a «fer un partit polític, guanyar les eleccions i prohibir tot el que és injust» o a proclamar ben alt «jo vull ser alcalde».

No addueixen raons per responsabilitzar de la crisi els polítics, sinó més aviat llocs comuns: que han comès «una cadena d'errors»; que «cobren uns sous molt alts»; que «són corruptes»; que «menteixen i guanyen més que nosaltres»; que «no tenen vergonya»; que s'encaparren en retallar en lloc de «buscar solucions», etc. Alguns expressen aquesta darrera idea d'una manera que dona a entendre la seva perplexitat: «els polítics haurien de col·laborar també una mica i no gastar-se els diners només en capricis i no retallar tant, que hi ha d'altres solucions». «Pugen impostos i acomiaden la gent sense motiu», diu un altre. «¿Què creuen els polítics, que som rics o què? En lloc d'acomiadar tanta gent podrien donar més llocs de treball.» Aquesta imatge dels polítics com gent sense escrúpols, egoista, que «demana molts impostos a la gent que treballa» sembla més pròpia de la llegenda de Robin Hood que d'una democràcia, i suggereix que alguna cosa molt rellevant per a la democràcia no està ben arrelada entre nosaltres; és per això que l'escola ha de contrarestar els prejudicis amb arguments democràtics que combatin la sospita que «els polítics cada dia ens fan més pobres». «Els polítics —defensa un— han de cobrar en funció de la seva capacitat per solucionar els problemes de la gent.» «El que cal fer», diuen d'altres de manera taxativa, és «abaixar el sou als polítics».

Els polítics semblen ser, al parer de no pocs nens, una mena de club social discutidor que, en lloc de decidir el que convé a la gent, es perd en debats estèrils, quan no cau directament en la indiferència pels problemes de la gent. «Els governs i els partits haurien de treballar junts, però fins ara han discutit.»

Els alcaldes, però, són una altra cosa. Quan es té un problema important cal anar a l'ajuntament a parlar amb l'alcalde. Malgrat les crítiques generalitzades als polítics, la figura de l'alcalde (amb unes poques excepcions, tot s'ha de dir) surt molt ben parada. Representa l'autoritat legítima amb competència per fer coses que és digne emular. «Jo vull ser alcalde», exclama un nen, ple d'orgull. D'un orgull que ens està dient que no podem sortir democràticament de la crisi si ens limitem a renegar de l'acció política.

Expressions com ara «el nen li va dir a l'alcalde...», «llavors l'alcalde...», «l'alcalde ha decidit...» són molt freqüents en aquests contes i posen de manifest que mentre hi hagi estructures comunitàries dirigides per persones honestes i properes a la ciutadania, hi ha esperances per superar la crisi.

A vegades un nen (o un grup de nens) té una idea que li sembla magnífica per poder ajudar a una família amb problemes o fins i tot per ajudar a tota la comunitat, però saben que necessiten el suport d'alguna institució per tirar-la endavant. En aquesta situació, algú proposa «anem a l'ajuntament!» i immediatament es posa en marxa una cadena solidària. Normalment, l'alcalde, «que segur que ens escolta», es compromet a fer tot el que pugui i es mostra «molt feliç d'ajudar el seu poble», posant a disposició dels nens els serveis i recursos comunitaris, com «la ràdio municipal, que convoca tots els veïns a la plaça» a una assemblea. Aquesta actitud de col·laboració és especialment evident en el cas dels «alcaldes pobres amb el cor pur que s'estimen els pobres».

Una altra alternativa és que la bona idea sigui de l'alcalde i els veïns li donin tot el seu ajut. «Amb les

idees de l'alcalde i l'esforç dels veïns varen fer que tothom tornés a tenir feina» (Arnau).

L'alcalde és la nostra autoritat legítima i té potestat per decidir per ell mateix mesures clau, com que tothom pagui per superar la crisi, «però que els rics paguin més» o «fer una festa al poble per recollir diners i repartir-los a parts iguals entre tots els veïns».

En alguns casos es fa l'observació, ben pertinent, que encara que les bones intencions de l'alcalde siguin sinceres, «l'ajuntament com a molt pot donar els llibres de l'escola» a les famílies més necessitades, «perquè no pot donar les coses així com així». És clar que també hi ha alcaldes agosarats que tiren pel dret i decideixin que els seus pobles «mai més tindran problemes amb els diners», per a la qual cosa en tenen prou amb «rebaixar els preus de les botigues i els impostos».

A vegades es tenen idees simpàtiques, però no necessàriament bones. És el cas del qui proposa «comprar un bitllet d'avió i enviar la crisi a la Xina». És clar que aquesta idea no els resultarà especialment simpàtica als xinesos!

La confiança en les relacions

Si seguim els contes, hem de concloure que els efectes de la crisi es deixen notar en tots els sectors («a les fàbriques», «als hotels», «a les botigues», etc.) i en tots els àmbits geogràfics: «al món», «a Europa», «a Espanya», «a Catalunya», «al meu poble», «al meu barri» i, per suposat, «a les famílies». Però també es nota a les zones rurals, i contemplades des de la ciutat, un nen constata que «la crisi que ens envolta fa que cada vegada menys gent pugui passar el cap de setmana al poble».

Disposem d'alguns estudis que semblen indicar que els nens que creixen en un període de crisi econòmica tendeixen a creure que el factor més important en l'èxit personal és la sort, molt per damunt del mèrit, la qual cosa desemboca fàcilment en un fatalisme ineficient que no ajuda gaire precisament a qui més ho necessita i frena les possibilitats d'ascens meritocràtic. Segons algunes investigacions als Estats Units, el terme *random* (sort o atzar) és avui molt més familiar entre els joves americans que fa uns anys. Alguna cosa d'aquest tipus sembla observar-se a casa nostra. I això és preocupant, perquè com més confiem en l'atzar més il·lògica i incontrolable se'ns fa la pròpia vida i menys esforços esmercem a organitzar-la. Com és fàcil d'imaginar, la rendició de la voluntat personal a l'atzar acaba erosionant la confiança comunitària. I sense confiança en les pròpies capacitats és impossible que una societat prosperi o,

fins i tot, que es mantingui cohesionada. Però, pel que ens mostren els contes, podem assegurar que els nostres nens tenen més present la influència de l'atzar a les seves vides que les generacions immediatament anteriors. Són la primera generació en molt de temps que creix en un ambient d'inseguretat i incertesa col·lectiva.

El recurs a la sort apareix en el 10% dels contes. Això probablement posa de manifest que no tots els nens confien en la comunitat o en els recursos familiars per sortir de la crisi i cauen en un fatalisme característic del que des de fa temps s'ha anomenat «cultura de la pobresa». El tret més característic d'aquesta cultura és la manca de confiança en les pròpies capacitats, que dificulta l'establiment de cap relació de causa i efecte entre esforç i èxit personal. L'èxit toca a qui toca i si això és el que determina la vida d'una persona, el que cal fer, en tot cas, és aprofitar l'ocasió propícia per treure'n el màxim profit, perquè «el dia menys pensat la teva sort pot canviar».

Efectivament. D'acord amb alguns contes, pot canviar per la intervenció de «forces sobrenaturals», perquè, sembla suggerir algú, la Divina Providència mai no deixa completament desamparades les bones persones. El que cal fer és, doncs, «resar perquè s'acabi la crisi».

Alguns nens semblen creure que jugar a la loteria és un valor per sortir de la crisi, o guanyar un concurs a la tele, o confiar en el Pare Noel, o «rebre una bona herència» o «trobar-se una poma d'or» o fer-se amb «un caramel màgic». Al seu parer, no hi ha res més eficaç que un bon cop de sort. Per exemple, que «estiguis en crisi i per treure cèntims comencis a tocar

música al carrer i un dia passi un senyor, li agradi el que fas i resulti que té una casa de discos»; «ajudar a un pobre que té poders i et dóna a canvi molts diners»; «que s'aparegui una fada i ens ajudi»; «trobar una bruixa que sàpiga solucionar-ho tot»; «trobar-se una mina de pedres precioses», «un tresor» o «descobrir una poció màgica que faci desaparèixer la crisi».

Des d'una perspectiva més depenent de les lleis de l'oferta i la demanda, en un conte es considera que un bon cop de sort és «que tanqui l'empresa rival de la teva».

En alguns casos és la imaginació la que proporciona recursos fantàstics per sortir de la crisi, que tenen molt de fugida de la realitat. Un nen somia amb «construir una màquina del temps que ens porti al futur a trobar la solució».

Hi ha també propostes econòmiques completament romàntiques molt pròpies de l'edat dels autors, com ara «eliminar tots els diners del món», abaixar els preus, perquè si els productes «no fossin tan cars la gent compraria més» i «si les coses que es venen a les botigues fossin gratis —diu un altre—, encara millor». Dins les propostes més economicistes cal destacar les que es mostren partidàries de «suprimir els impostos» o de «suprimir els diners, perquè sense diners no hi hauria crisi ni pobres demanant almoïna». En aquest assumpte, com també passa entre els economistes de més anomenada, hi ha diversitat d'opinions. En una direcció completament oposada a l'anterior, alguns demanen «multiplicar diners», per exemple «construint una màquina de fotocopiar diners» que, per evitar problemes algú es proposa que sigui controlada pel «president Mas», la qual cosa

significa, més o menys, dotar d'un banc emissor propi a Catalunya. Més d'acord amb l'ortodòxia econòmica del present es mostren els que creuen que el que s'ha de fer és «reduir despeses» tant en els governs com en les famílies, «canviant els costums cars per d'altres de més senzills».

De caire més clarament social són les propostes que propugnen «substituir les màquines de les fàbriques per persones»; que per cada persona que es necessita en una empresa se'n contractin quatre; que hi hagi un repartiment equitatiu del treball existent entre totes les persones o que tothom «treballi sense cobrar diners, però a canvi pugui anar a qualsevol lloc i agafar tot el que vulgui, però sempre —insisteix l'autor d'aquesta proposta— amb la condició de treballar».

També aquí els romàntics hi diuen la seva. Semblen mostrar-se partidaris de la recuperació de l'economia d'intercanvi, «perquè es pot tenir de tot sense diners». Es podria, per exemple, «repartir la terra entre tota la gent perquè pugui garantir-se el seu manteniment» o «convertir els jardins en hortets per conrear patates». D'aquesta manera, «qui no pugui pagar els seus deutes amb diners ho podria fer amb productes de l'hort».

Molt dignes de menció són les moltes, moltes propostes que intenten treure profit macroeconòmic de les pròpies experiències microeconòmiques. Em refereixo a les idees de muntar paradetes amb tota mena d'objectes per ajudar a la gent necessitada. A un li agradaria «posar una petita tenda amb els pastissos de la senyora Maria que els fa molt bons», però la majoria opta per les petites botiguetes on es posa-

rien a la venda braçalets, polseres, anells, samarretes i fins i tot els «jerseiets tan macos que fa la mare».

No són menys romàntics i benintencionats els que es mostren partidaris que «la gent que no està a l'atur doni la meitat del seu sou a les persones sense feina», de «fer unes lleis noves que no tinguin a veure amb els diners, sinó amb els valors i sentiments del ciutadà», «que els rics obrin empreses perquè la gent pugui treballar» o que «els que tingueu una llar de foc a casa, convideu els veïns a escalfar-se a casa vostra».

Dues propostes em semblen molt dignes de menció. La primera suggereix «fer un torneig amb un premi de 1.000 euros per a qui tingui la millor idea per superar la crisi» i la segona, «contractar un expert en fer desaparèixer la crisi». Si aquest expert sap com fer-ho, cobri el que cobri, ens sortirà a bon preu.

Deixo, per acabar aquest apartat, dues propostes. La primera sembla, de nou, creure que per superar la crisi ens calen estratègies pròpies de Robin Hood: «robar els bancs». La segona és tan ambiciosa com legítima: «és necessari un canvi de model econòmic».

Gràcies a la crisi hem après a...

El tema de la present edició del Premi Pilarín Bayés és «valors per superar la crisi». Ja hem vist que en alguns casos (que no arriben al 10% dels participants) les propostes per superar la crisi tenen poc a veure amb valors i molt amb idees que podem definir caritativament de singulars. Però el gruix dels participants s'ha pres aquest repte de pensar en valors molt seriosament. Tan seriosament, que han intentat esbrinar quines podien ser les causes de la crisi i han descobert que la crisi ha estat el resultat del domini social de determinats contravalors. Els més repetits són l'egoisme, l'avarícia, la insensibilitat amb els altres, la inconstància (o ser capritxós), estar massa consentit pels pares, ser llepafils o mandrós. Així, doncs, l'oblit dels valors rellevants per a la vida en comú i la substitució per contravalors és la causa determinant de la crisi. En conseqüència, han provat de veure quins valors podrien compensar aquest estat de coses i ho han fet, de manera molt majoritària, amb propostes molt dignes de ser pensades a totes les escoles catalanes.

Com diu en Guillem, malgrat els seus efectes negatius, a mig termini la crisi pot ser positiva si ens fa valorar coses «que abans ni sabíem que teníem ni que existien», perquè l'oblit de les coses realment importants hauria estat el factor més important de l'esclat de la crisi. Els nens entenen de manera molt intuïtiva que l'actual situació de precarietat no és

sinó la manifestació col·lectiva del que majoritàriament cadascú feia a casa seva. Les coses oblidades a petita escala són, llavors, les més importants, perquè està a les nostres mans corregir-les. Si la crisi l'ha causat —com pensen molts— la deixadesa individual, el que cal és transformar la deixadesa en el seu contrari. En aquesta direcció, ens animen a recuperar el seny: «no es pot gastar més diners dels que es guanyen». El Gerard ens ofereix un magnífic consell sobre aquest punt: «El meu padri sempre em diu: 'si en tens dos, estalvia'n un'». Hem de «fer com la formiga i guardar pel que pugui passar». «Sempre s'ha de gastar la meitat del que guanyes i no estirar més el braç que la màniga.»

La manifestació responsable d'aquesta actitud estalviadora és no contribuir amb les nostres exigències al desequilibri del pressupost familiar. «No s'han de demanar joguines amb què no jugarem.» «No he de ser tan mimada.» «La roba del mercat pot ser igual de *fashion* que la de la botiga més cara del món.» «No cal gastar-se els diners en gominoles», «ni en ruqueries», ni passar-se el dia «demanant tonteries als pares». Hem de deixar de demanar «el croissant de la botiga i voler l'entrepà que ens fa la mare», ens aconsella l'Anna. Hem de «menjar tot el que es posa a taula», «tancar totes les portes per no gastar tanta calefacció», «no malgastar aigua i llum» i «parlar per telèfon només quan és per a alguna cosa important». Cal tenir molt clar que, com ens avisa la Núria, «el pare i la mare també han après que ser adult és difícil, però que has de superar tots els obstacles que se't posen al davant, i que no es pot estar discutint cada dia per petites coses insignificants, així és la vida».

De la mateixa manera que a casa hem de ser curosos per no malgastar, al carrer hem de procurar «no llençar papers al terra ni fer mal ús de la nostra ciutat, perquè tot el que has fet, després ho hauràs de pagar, i no estem per treure diners de les butxaques».

Cal ser solidaris i «tenir ben presents les persones que s'ho passen malament». Hem de «ser més generosos amb el proïsme».

El gran valor, el que podríem anomenar el valor en cap per superar la crisi és, doncs, el seny que es manifesta, en primer lloc, en la capacitat de fer economies i administrar els diners. «Mai més gastarem el que no tinguem.» Aquest és el lema del futur. Però, en segon lloc, el predomini del seny exigeix un canvi d'hàbits general que fomenti de manera decidida la solidaritat la solidaritat, la unió i l'harmonia familiar, la bona educació, el consum responsable, el reciclatge («no llençar el que encara es pot fer servir»), la capacitat de valorar el que es té i la cura de les coses pròpies (com «respectar el material i cuidar la roba»), la sobrietat («al nostre país hauria de ser una assignatura més a l'escola»), la capacitat de prescindir d'allò superflu («es pot tenir menys coses materials i ser més feliç»), la responsabilitat, la maduresa, l'esforç per superar les dificultats («quan vénen mal dades no ens hem de rendir»), el sacrifici («tot costa un esforç», «fer sacrificis vol dir no fer moltes coses que ens agrada fer», «el valor superior per superar la crisi és la renúncia»), tenir ganes de treballar, l'esperança, la bona voluntat, el desig de superació diari, l'amistat i l'equitat. Aquest canvi ha de tenir per nord la convicció ferma que «els bons temps solament arriben si ens els guanyem».

Com era del tot previsible també estan presents als contes les referències a Guardiola, que recullen de diferents maneres el seu ja famós consell: «Si tots ens aixequéssim molt d'hora, molt d'hora i ens esforcéssim molt, aconseguiríem sortir de la crisi i millorar molt».

PREMI PILARÍN BAYÉS

Aquest primer estudi sorgeix en el marc del 9è Premi Pilarín Bayés de contes escrits per nens i nenes de primària (6-12 anys) que convoca cada any Editorial Mediterrània. El certamen permet donar veu a les vivències i inquietuds dels nens sobre temes d'actualitat; és per això que l'estudi porta el subtítol d'*Escoltem els nens*.

A partir dels més de 1.200 contes presentats al premi, Gregorio Luri (filòsof i pedagog) ha extret una sèrie de conclusions sobre els valors que els nens creuen que s'han d'imposar per tal de superar la crisi. El lema que ho resumeix tot és «Mai més gastarem el que no tinguem»; a banda destaquen una sèrie de canvis d'hàbits que fomentin la solidaritat, l'educació, el consum, la responsabilitat i l'esforç.

Editorial
Mediterrània

www.editorialmediterrania.cat